

Mateusz Ratyński

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

ORCID: 0000-0002-8346-5254

Stefan Smólski (1879–1938). Prawnik, chadek, minister z Podola

Słowa kluczowe

Stefan Smólski, chrześcijańska demokracja, parlamentaryzm, życie polityczne II RP

Streszczenie

Artykuł przedstawia życie i działalność publiczną Stefana Smólskiego. Pochodzący z szlacheckiej rodziny z Podola Smólski był politykiem chrześcijańskiej demokracji i prawnikiem. W II RP sprawował urząd wojewody wołyńskiego (1920), wiceprezydenta Warszawy (1921–1922), senatora (1922–1926), ministra opieki społecznej (1923), wiceministra i ministra spraw wewnętrznych (1924–1925, 1926).

Stefan Smólski urodził się 2 września 1879 roku w majątku Karolówka w guberni podolskiej w rzymskokatolickiej rodzinie szlacheckiej¹. Wymieniany w aktach od XV wieku ród Smólskich (Smolskich i Smulskich) herbu Jastrzębiec pochodził historycznie z Kujaw i Mazowsza. Nazwa rodziny wywodzi się od kujawskiej wsi Smólsk lub Smulsk (dawniej również Smolsko) w powiecie brzeskim (parafia Kruszyn). W okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów Smólscy

---

¹ Na temat S. Smólskiego, zob. chociażby: A. Piber, *Smólski Stefan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 39/3, Instytut Historii PAN, Warszawa-Kraków 1999–2000, s. 365–367.

osiedlili się w różnych częściach kraju, m.in. w Wielkopolsce, Prusach oraz na Rusi Czerwonej². Rodzicami Stefana byli Karol Smólski oraz Julia z domu Jabłońska, którzy mieli jeszcze córkę Anielę – żonę Marceliego Czarnckiego oraz synów Stanisława i Jana. Bratankiem Stefana był znany literat i pisarz, współpracownik „Żegoty” w czasie II wojny światowej, uhonorowany w 1982 roku tytułem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata Władysław Smólski (1909–1986)³.

Początkowo Smólski uczył się w Gimnazjum w Niemirowie na Podolu. Do wychowanków szkoły należeli chociażby działacz narodowy i pisarz Zygmunt Miłkowski ps. Teodor Tomasz Jeż oraz lekarz psychiatrii, historyk Józef Apolinary Rolle⁴. Po ukończeniu gimnazjum Smólski uczył się w Szkole Wojskowej w Kijowie, którą zdał z odznaczeniem. W kolejnych latach studiował matematykę na Cesarskim Uniwersytecie Noworosyjskim w Odessie oraz prawo na Imperatorskim Uniwersytecie Kijowskim św. Włodzimierza, które ukończył w 1907 roku⁵. Następnie, do wybuchu I wojny światowej, pracował jako adwokat przysięgły w Kijowie.

Wraz z wybuchem Wielkiej Wojny Smólski został powołany do armii rosyjskiej w stopniu podporucznika. We wrześniu 1914 roku uczestniczył w walkach o Lwów, w wyniku odniesionych ran przeniesiono go do rezerwy⁶. Po rewolucji lutowej 1917 roku

---

² W historiografii rodów występował również ród Smólskich herbu Araż, pochodzenia tatarskiego. Zob. szerzej: Materiały do *Polskiego Słownika Biograficzno-Genealogicznego* online, <https://polishgenealogy2.blogspot.com/2020/09/smolski.html> [dostęp: 14.05.2024].

³ W. Smólski, *Za to groziła śmierć. Polacy z pomocą Żydom w czasie okupacji*, Pax, Warszawa 1981. Zob. też: <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/historia-pomocy-smolski-wladyslaw> [dostęp: 14.05.2024].

⁴ L. Zasztowt, *Polskie fundusze i stypendia szkolne na obszarach Litwy, Białorusi i Ukrainy w latach 1832–1914*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, nr 32, s. 3–30; Niemirow, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 7, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, Wł. Walewski, Warszawa 1886, s. 91; A. Urbański, *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi*, Wydawnictwo Lucjan Żłotnicki, Warszawa 1928, s. 37–38.

⁵ Więcej o specyfice kijowskiej uczelni: J. Tabiś, *Polacy na Uniwersytecie Kijowskim 1834–1863*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974; K. Rędziński, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Ukrainie w latach 1914–1920*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika 14” 2005, s. 107–144.

⁶ O walkach o Lwów: J. Białynia Chołodecki, *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Nakładem Redakcji, Lwów 1930.

zaangażował się w działalność społeczną i polityczną wśród Polonii w Kijowie. Współczesna stolica Ukrainy w tym okresie stała się poważnym ośrodkiem polskiej aktywności kulturalnej, oświatowej, gospodarczej i politycznej. Miasto zamieszkiwało kilkadziesiąt tysięcy Polaków, według niektórych danych nawet ponad 100 tysięcy. Przyszły minister dołączył do ruchu polskich oficerów, zmierzających do utworzenia polskiej armii w Rosji. Ideowo miał poglądy prawicowe i narodowe. Na czele polskiej społeczności stał w tym czasie prawnik i działacz endecki Joachim Bartoszewicz. W 1917 roku Smólski został członkiem i prezesem Rady Tymczasowej Związku Polaków Wojskowych w okręgu kijowskim oraz członkiem komisji organizacyjnej Towarzystwa Popierania Polskiej Wiedzy Wojskowej w Kijowie. W czerwcu 1917 roku brał udział w I Ogólnym Zjeździe Polaków Wojskowych w Piotrogradzie (jako członek prezydium) oraz w II Zjeździe Polaków na Rusi w Kijowie, podczas którego obrano go do Polskiego Komitetu Wykonawczego (PKW) na Rusi. W ramach PKW na Rusi Smólski uczestniczył w spotkaniach i konferencjach z władzami rosyjskimi⁷.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zaangażował się w budowę aparatu państwowego na Kresach Wschodnich. W listopadzie 1919 roku został zastępcą naczelnika okręgu administracyjnego wołyńskiego utworzonego w ramach Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, kierowanego przez Jerzego Osmałowskiego. Wkrótce jednak podał się do dymisji, nie aprobując federacyjnej polityki swojego zwierzchnika. Wraz z zmianami politycznymi i wydarzeniami na froncie polsko-radzieckim Smólski w styczniu 1920 roku objął funkcję naczelnika okręgu wołyńskiego (wojewody), działającego w ramach Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego z Antonim Mińkiewiczem na czele. Na stanowisku pozostał do 9 września 1920 roku, czyli do czasu likwidacji Zarządu⁸.

---

⁷ Zob. szerzej: *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów*, cz. 1, *Lata 1917–1939*, red. S. Stępień, PWIN, Przemyśl 1998; *Zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku*, Drukarnia Polska w Winnicy, Winnica 1917; Z. Podhorski, *Spółczesność polskie na Ukrainie wobec wydarzeń politycznych w Rosji*, „Pamiętnik Kijowski” 1980, t. 4, s. 153–212; M. Korzeniowski, *Za Złotą Bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905–1920*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009.

⁸ Więcej, zob. W. Mędrzecki, *Województwo wołyńskie 1921–1939*, Instytut Historii PAN, Wrocław 1988; J. Gierowska-Kałuża, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919–9 września 1920)*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2003;

W 1921 roku osiadł w Warszawie. Początkowo pracował jako adwokat przy Okręgowym Sądzie Apelacyjnym. Społecznie działał w ramach Głównego Komitetu Polskiego Czerwonego Krzyża oraz Zarządu Polskiego Towarzystwa Opieki nad Kresami. Zaangażował się politycznie w nurt chrześcijańskiej demokracji, ideologii związanej z Kościołem katolickim. Programowo chadecy odwoływali się do haseł solidaryzmu społecznego i dobra wspólnego, w tym encykliki *Rerum novarum* papieża Leona XIII. Smólski był jednym z współtwórców i czołowych liderów Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (od 1925 roku Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji), ugrupowania, które powstało w ramach ogólnopolskiej konsolidacji katolików społecznych w 1920 roku. Przeszły minister zasiadał we władzach centralnych ugrupowania, był ekspertem w sprawach prawnych. Pełnił funkcje członka Rady Naczelnej oraz członka Zarządu Głównego ChD⁹.

Wkrótce Smólski ponownie podjął działalność w administracji publicznej. Wraz z objęciem stanowiska prezydenta Warszawy przez chadecckiego polityka i prawnika Stanisława Nowodworskiego, został 22 grudnia 1921 roku wiceprezydentem. W ramach urzędu nadzorował miejską administrację gospodarstw rolnych i leśnych. Tę funkcję pełnił do 1 grudnia 1922 roku, rezygnacja wynikała z odejścia ze stanowiska prezydenta Nowodworskiego¹⁰.

W wyborach parlamentarnych w listopadzie 1922 roku Smólski ubiegał się z listy Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej (koalicji endecji, chadecji i konserwatystów) równocześnie o mandat posła z okręgu nr 57 (Łuck, Równe) i senatora z listy państwowej.

„Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego” 1920, nr 1, s. 6.

⁹ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: BZNO), W. Bitner, *Dramat Drugiej Rzeczypospolitej*, sygn. akc. 52/76 (word w posiadaniu autora). Szerzej: K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, t. 1, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1989; B. Krzywobłocka, *KiW, Chadecja 1918–1937*, Warszawa 1974.

¹⁰ M. Ratyński, *Nowodworski Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 2, pod red. R. Łatki, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Ignacego Jana Paderewskiego i Romana Dmowskiego, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2021, s. 276–279. Zob. również: A. Szczypiorski, *Od Piotra Drzewieckiego do Stefana Starzyńskiego. Gospodarka komunalna m.st. Warszawy w latach 1915–1939*, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Wrocław 1968; E. Paziewska, *Warszawa i jej Prezydenci*, Wydawnictwo Vipart, Pruszków 2009.

Wybory na Wołyniu przegrał, udało mu się jednak zdobyć miejsce w senacie. Wszedł w skład Klubu Parlamentarnego PSChD, którego został sekretarzem. Reprezentował katolików społecznych w senackiej Komisji Gospodarstwa Społecznego oraz Komisji Administracyjnej¹¹. Przemawiał na forum wyższej izby parlamentu w następujących sprawach: sprawozdanie Komisji Gospodarstwa Społecznego o ustawie w sprawie przedłużenia ochrony drobnych użytkowników rolnych na ziemiach wschodnich (27 marca 1923 r.); ustawa o użytkownikach rolnych na kresach (17 maja 1923 r.); rozprawa nad exposé rządu Wincentego Witosa (8 czerwca 1923 r.); ustawa o ustanowieniu urzędu ministra reform rolnych (6 lipca 1923 r.); wniosek w sprawie wstrzymania przez ministra pracy i opieki społecznej wyborów do Kas Chorych (11 października 1923 r.); wniosek w sprawie przedterminowych zwolnień z pracy delegatów i robotników rolnych (13 grudnia 1923 r.); ustawa w przedmiocie uwłaszczenia w województwach wschodnich (14 maja 1924 r.); ustawa o uwłaszczeniu czynszowników i dzierżawców na Kresach Wschodnich (15 maja 1924 r.); ustawa o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia (17 lipca 1924 r.); ustawa o wstrzymaniu eksmisji dzierżawców gruntów zajętych pod budynki na Kresach (25 lipca 1924 r.); ustawa o wyłączości portów polskich dla wychodźstwa (15 lipca 1925 r.); ustawa o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia (11 września 1925 r.); ustawa o wykonaniu reformy rolnej (17 września 1925 r.)¹².

Listopadowe wybory nie przyniosły rozstrzygnięcia i nie zapewniły większości parlamentarnej żadnej z konkurujących stron. Najwięcej głosów zdobył Chrześcijański Związek Jedności Narodowej, którego ważną częścią była chadecja. Niezbędna była jednak koalicja z centrowym PSL „Piaś”. Działający od 28 maja do 14 grudnia 1923 roku centroprawicowy rząd Wincentego Witosa był praktycznie pierwszym w historii II RP nowoczesnym gabinetem o stałej większości w Sejmie i Senacie, opartym na umowie programowej, zgodnym z standardami zachodniej demokracji parlamentarnej. Koalicja nie miała jednak czasu na zrealizowanie swojego programu. Sytuacja

---

¹¹ T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1922–1927*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, Poznań 1923, s. 453–457, 537–538; *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, pod red. H. Mościckiego, W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928, s. 172.

¹² Opracowanie na podstawie stenogramów Senatu RP z I kadencji z lat 1922–1925.

ekonomiczna (hiperinflacja), obstrukcja opozycji lewicowej, wspieranej przez Józefa Piłsudskiego, oraz brak jedności i konflikty koalicjantów doprowadziły ostatecznie do upadku gabinetu 14 września 1923 roku¹³.

W ramach jesiennej rekonstrukcji rządu 1 września 1923 roku Smólski został kierownikiem resortu pracy i opieki społecznej. Zastąpił dotychczasowego ministra Ludwika Darowskiego, w prasie chadeckiej był reklamowany jako „zdolny prawnik i świetny mówca”¹⁴. Na urzędzie pozostał do dymisji rządu. Jako kierownik resortu Smólski był bardzo aktywny. W październiku doprowadził do wysłania do Łodzi specjalnej komisji rządowej dla zbadania przyczyn narastania bezrobocia i kryzysu społecznego. Kilkakrotnie występował na forum Rady Ministrów z projektami nowych aktów prawnych, popierał ustawy o inspekcji pracy i społecznym pośrednictwie pracy. Opracował rozporządzenia o przedłużeniu czasu pracy w cukrowniach, rozporządzenie o rozciągnięciu mocy ustawy o czasie pracy w przemyśle i handlu na województwa wschodnie, Spisz i Orawę oraz projekty ustaw o zmianie ustawodawstwa państw zaborczych w przedmiocie okresu wypowiedzenia pracy, o pracownikach domowych i dwóch ustaw antyinflacyjnych¹⁵.

Po upadku centroprawicowej koalicji nowy rząd utworzył, wcześniej związany z endecją, Władysław Grabski. Pozbawiony stałej większości parlamentarnej premier prowadził skuteczną politykę zabiegania o poparcie parlamentarzystów. Jego charakterystyczną cechą było nieustanne lawirowanie oraz częste rekonstrukcje poprzez wciąganie przedstawicieli zarówno lewicy, jak i prawicy. Za pośrednictwem Stanisława Kauzika dokonywał zakulisowych operacji zapewniających poparcie wpływowych posłów. Mógł niewątpliwie poszczycić się wieloma sukcesami, szczególnie w zakresie reformy skarbowo-budżetowej¹⁶. W wyniku jednej z rekonstrukcji rządu

---

¹³ M. Ratyński, *Stanisław Osiecki (1875–1967). Polityk z pasją*, MHPRL, Warszawa 2020, s. 133–174.

¹⁴ *Z dnia politycznego*, „Głos Narodu” 1923, nr 179, s. 3.

¹⁵ Zob. szerzej: *Protokoły rządów Wincentego Witosa*, t. 2, *Rządy centroprawicy (1923 i 1926)*, red. nauk. J. Gmitruk i M. Ratyński, MHPRL, Warszawa 2023; BZNO, W. Bitner, *Dramat Drugiej Rzeczypospolitej* (word w posiadaniu autora); *Półroczny obrachunek*, „Głos Narodu” 1923, nr 251, s. 1; *Częściowa reforma kas chorych*, „Głos Narodu” 1923, nr 263, s. 3; *Minister pracy Stefan Smólski*, „Głos Narodu” 1923, nr 269, s. 4.

¹⁶ M. Ratyński, *Stanisław Osiecki...*, op. cit., s. 175–176.

Smólski został, z rekomendacji chadeków, mianowany 24 grudnia 1924 roku podsekretarzem stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Już pod koniec listopada kandydaturę polityka chwalił chadecki „Głos Narodu”: „Na urządzie wojewody, wiceprezydenta m. Warszawy i ministra wykazał dużą energię i zdolności administracyjne, a jego znane mowy w Senacie były najlepszym ujęciem zagadnienia kresowego, jakie słyszano w naszych Izbach ustawodawczych”¹⁷. Wcześniej nazwisko polityka przewijało się jako potencjalnego ministra opieki społecznej oraz wiceministra spraw zagranicznych¹⁸.

Smólski, w kierowanym przez Cyryla Ratajskiego resorcie, zajmował się głównie Kresami Wschodnimi, ogarniętymi wówczas przez sowiecką dywersję¹⁹. W 1925 roku wszedł w skład niejawnego Komitetu Politycznego Rady Ministrów dla Spraw Województw Wschodnich i Mniejszości Narodowych, pracującego pod przewodnictwem wicepremiera i byłego prezesa lewicowego PSL „Wyzwolenie” Stanisława Thugutta. Nowy wiceminister współpracował z Thuguttem przy rozwiązaniu sprawy automatycznego nadania mieszkańcom województw wschodnich obywatelstwa polskiego, a także kwestii kredytowania spółdzielni mieszanych narodowościowo²⁰.

Pochodzący z Podola, mający spore doświadczenie z okresu zaborów i zarania II RP Smólski był realistycznie i pragmatycznie usposobiony do problematyki mniejszości narodowych. Na jego przekonania miała również wpływ sowiecka wojna hybrydowa prowadzona na Kresach, mająca na celu inspirowanie akcji antypaństwowych i powstania narodowego Białorusinów i Ukraińców²¹. Na początku lutego 1925 roku wszedł w spór z Thuguttem ze względu na wydane

---

¹⁷ „Głos Narodu” 1923, nr 274, s. 1.

¹⁸ *Po rekonstrukcji gabinetu*, „Głos Pracy” 1923, nr 24, s. 4; *Sen. Smólski kandydatem na wicemin. spraw zagranicznych*, „Głos Narodu” 1924, nr 293, s. 2.

¹⁹ Zob. szerzej: W. Materski, *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918–1939*, KiW, Warszawa 1994; *Stosunki polityczne, wojskowe i gospodarcze Rzeczypospolitej Polskiej i Związku Radzieckiego w okresie międzywojennym*, pod red. J. Gmitruka i W. Włodarkiewicza, MHPRL, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Warszawa–Siedlce 2012. Na temat pokoju ryskiego: J. Dąbski, *Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*, wstęp J. Gmitruk i M. Ratyński, opracowanie i przypisy M. Ratyński, MHPRL, Warszawa 2021.

²⁰ S. Thugutt, *Autobiografia*, LSW, Warszawa 1984, s. 175–177.

²¹ Więcej na ten temat: A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973.

z własnej inicjatywy rozporządzenia o konieczności uzyskania zgody władz administracyjnych na każde (także poselskie) zebranie zwołane na Kresach Wschodnich. Decyzja polityka, podyktowana względami bezpieczeństwa, spotkała się z protestami ze strony lewicy i mniejszości narodowych. Tak opisał konflikt w pamiętniku marszałek Sejmu RP Maciej Rataj: „Sprawa między Thuguttem i Smólskim stanęła na ostrzu: Smólski oświadczył, że bez tego rozporządzenia nie może być wiceministrem, Thugutt – że z tym rozporządzeniem nie może być ministrem. Ponieważ obaj mają ochotę być tym, czym są, więc zapewne będą szukać kompromisu na drodze podanej przeze mnie”²². W kolejnych miesiącach kularowy spór między politykami uległ zaostrzeniu. Szczególnie – zdaniem Rataja – nieustępliwy miał być Smólski, przeciwny jakimkolwiek kompromisom. Doprowadziło to ostatecznie 15 marca 1925 roku do odejścia Thugutta z rządu²³.

Zachowanie Smólskiego jako wiceministra było dość niejednoznaczne, ponieważ nie czuł się on zbyt pewnie na stanowisku. Jak wspominał Władysław Grabski: „Czuł się on zbyt zależny na tym stanowisku, by móc przeprowadzić swój punkt widzenia, od którego nie chciał odstępować, mając swoje wyrobione poglądy”²⁴. Smólski niedługo cieszył się swoją pozycją wiceministra. Po dymisji Thugutta pojawiła się wkrótce w przestrzeni medialnej informacja o niewyegzekwowaniu karnego przeniesienia do Poznania kierownika urzędu policji politycznej w Warszawie Józefa Piątkiewicza, oskarżanego o organizowanie działań terrorystycznych wymierzonych w lewicę. 2 kwietnia 1925 roku poseł PPS Norbert Barlicki obwiniał kierownictwo MSW o doprowadzenie do zastrzelenia przez eskortę przekazywanych do Związku Radzieckiego dwóch oficerów komunistów, Walerego Bagińskiego i Antoniego Wieczorkiewicza. W czerwcu 1925 roku w wywiadach prasowych Thugutt zarzucił za to MSW tolerowanie nadużyć administracji w województwach wschodnich i nieprzestrzeganie wobec ich mieszkańców konstytucyjnych praw obywatelskich²⁵.

²² M. Rataj, *Pamiętniki 1918–1927*, t. 2, wstęp i oprac. M. Ratyński, MHPRL, Warszawa 2021, s. 68.

²³ Ibidem, s. 76 i 113.

²⁴ W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, oprac. M.M. Drozdowski, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Warszawa–Rzeszów 2003, s. 162.

²⁵ N. Barlicki, *Wybór przemówień i artykułów z lat 1918–1939*, wybór, wstęp i przypisy J. Tomicki, KiW, Warszawa 1964, s. 134–135; A. Pragier, *Czas*

Wydarzenia te doprowadziły 14 czerwca 1925 roku do dymisji Ratajskiego i Smólskiego. W prasie prawicowej rozpoczęła się obrona chadeckiego wiceministra. Pisano, że: „Jego zarządzenia spowodowały znaczne uspokojenie w województwach wschodnich. Nowa organizacja ochrony granic przy pomocy sił wojskowych i unieszkodliwienie miejscowych czynników antypaństwowych, działających przez długi czas bezkarnie, jest niewątpliwie dziełem wiceministra Smólskiego”²⁶. Po odejściu z urzędu Smólski ograniczył swoją działalność publiczną, rezygnując w styczniu 1926 roku z mandatu senatorskiego. Były minister postanowił skupić się w większym stopniu na karierze prawniczej, przeprowadził się z Warszawy do Lublina. W grudniu 1925 roku złożył egzamin notarialny przed Komisją Sądu Okręgowego w Łucku, a w następnym miesiącu otrzymał nominację Ministerstwa Sprawiedliwości na notariusza przy Wydziale Hipotecznym Sądu Okręgowego w Lublinie. W kolejnych latach prowadził z sukcesami własną kancelarię²⁷.

Smólski cieszył się dalej sporym autorytetem jako prawnik i urzędnik państwowy. O jego statusie najlepiej świadczy przynależność do tzw. Komisji Trzech. 2 stycznia 1926 roku rząd Aleksandra Skrzyńskiego powołał specjalną Komisję dla Reformy Administracji. W skład organu weszli – obok Smólskiego – prof. Michał Bobrzyński (jako kierownik) oraz Stanisław Kasznica. Komisja Trzech pracowała intensywnie do 13 lutego 1926 roku, postulowała przeprowadzenie poważnej reformy administracji publicznej w duchu zasad zespolenia i dekoncentracji. Rada Ministrów debatowała nad sprawozdaniem na posiedzeniach 24 i 31 marca, do realizacji zaleceń jednak nie doszło ze względu na upadek gabinetu Skrzyńskiego na przełomie kwietnia i maja 1926 roku²⁸. Premier Skrzyński podał się do dymisji

---

przeszły dokonany, t. 3, wstęp i oprac. A. Friszke, E. Pejaś, MHP, Warszawa 2018, s. 540–542.

²⁶ *O czym piszą inni?...*, „Głos Narodu” 1925, nr 138, s. 2. Zob. również: *Drugi eksperyment z p. Raczkiwiczem*, „Głos Narodu” 1925, nr 138, s. 2.

²⁷ Zob. szerzej: Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta notariusza Stefana Smólskiego w Lublinie, sygn. 1-53; *Kalendarz sądowy na rok 1927*, Warszawa 1927, s. 186.

²⁸ M. Bobrzyński, S. Kasznica, S. Smólski, *Projekt reorganizacji administracji państwowej*, [w:] W.L. Jaworski, *Projekt konstytucji*, Skład główny w Księgarni Leona Frommera, Kraków 1928, s. 209–274. Szerzej na ten temat, zob. J. Przygodzki, *Komisje dla usprawnienia administracji publicznej w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2019, s. 115–134.

z powodu wyjścia socjalistów z rządu 20 kwietnia 1926 roku. W tym okresie nastąpiło najdłuższe w historii II RP przesilenie rządowe²⁹. W utworzonym, po bardzo długich negocjacjach, 10 maja 1926 roku przez centroprawicę gabinetu pod kierownictwem Witos Smólski został, jako przedstawiciel chadecji, ministrem spraw wewnętrznych. Polityk nie był pierwszym kandydatem na to stanowisko, przeciwnikiem jego nominacji był chociażby sam premier. Wcześniej przyjęcia resortu odmówili lider PSChD Józef Chaciński oraz gen. Władysław Sikorski³⁰.

W nocy z 10 na 11 maja Komisariat Rządu na m.st. Warszawę dokonał konfiskaty nakładu „Kuriera Porannego”, zawierającego wywiad z Józefem Piłsudskim, a w nim krytyczne uwagi wobec nowego rządu. Decyzja miała być bezprawnie podjęta przez Smólskiego, który jeszcze nie objął formalnie ministerstwa³¹. Po zaprzysiężeniu rządu 11 maja Smólski otrzymał dwa dni urlopu dla załatwienia spraw rodzinnych. Pod jego nieobecność resortem kierował wiceminister Karol Olpiński. Smólskiego nie było w Warszawie w trudnych dniach przewrotu majowego, czym wywołał poważne zamieszanie. Z funkcji ustąpił wraz z całym rządem 15 maja³².

Po zamachu majowym Smólski kontynuował działalność publiczną w ramach PSChD. Początkowo należał do zwolenników silniejszej opozycji wobec sanacji i bliższej współpracy z Wojciechem Korfantym i śląską chadecją. Po wyborach brzeskich w 1930 roku, które zakończyły się klęską opozycji, zbliżył się do frakcji popierającej współpracę z obozem rządowym. Jego postawę krytycznie opisał we wspomnieniach Wincenty Witos: „Chrześcijańską Demokrację niszczy rozstrój wewnętrzny, a różni matadorzy w rodzaju Bryłłów, Burtanów, Smólskich zdążają rozmaitymi drogami do koryta. (...) Do walki o jakiegokolwiek ideały nie mają oni siły ani ochoty”³³.

---

²⁹ Na jego temat: M. Ratyński, *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, Warszawa 2019, s. 164–172.

³⁰ K. Popiel, *Wspomnienia polityczne*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1983, s. 50.

³¹ R. Habielski, *Wolność czy odpowiedzialność? Prasa i polityka w II Rzeczypospolitej*, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2013, s. 87–89.

³² Więcej, zob. A. Garlicki, *Przewrót majowy*, Czytelnik, Warszawa 1978; M. Ratyński, *Stanisław Osiecki...*, op. cit., s. 222–228; W. Witos, *Dzieła wybrane*, t. 2, *Moje wspomnienia*, oprac. E. Karczewski, J.R. Szaflik, LSW, Warszawa–Wierzchosławice 2024, s. 372–373.

³³ W. Witos, *Dzieła wybrane...*, op. cit., t. 3, s. 12 i 465.

W styczniu 1932 roku, na zjeździe Rady Naczelnej PSChD w Warszawie Smólski opowiedział się przeciwko forsowanemu przez Korfantego połączeniu stronnictwa z Narodową Partią Robotniczą, do którego ostatecznie doszło w 1937 roku. W lutym 1934 roku był minister współtworzył prosanacyjne Zjednoczenie Chrześcijańsko-Społeczne, na czele którego stanął Stefan Bryła. Do liderów nowego ugrupowania, obok Smólskiego i Bryły, należeli, m.in. Stefan Piechocki, Ludwik Gdyk, Kazimierz Tyszka. W ramach partii Smólski objął funkcję wiceprezesa Rady Naczelnej. W wystąpieniach publicznych podkreślał potrzebę większego zaangażowania politycznego Akcji Katolickiej oraz duchowieństwa wraz ze zmianą podejścia kleru wobec Józefa Piłsudskiego³⁴.

Działalność Smólskiego w latach trzydziestych była jednak ograniczona głównie do inicjatyw społecznych i samorządu zawodowego. Był członkiem lubelskiej Rady Notarialnej, w której pełnił funkcje wiceprezesa, skarbnika oraz prezesa (1937–1938). Udzielał się również w Polskim Związku Prawników Kresowców oraz Zrzeszeniu Notariuszów i Pisarzy Hipotecznych, był członkiem komitetu redakcyjnego „Przeglądu Notarialnego” oraz autorem kodeksu etyki zawodowej notariatu. Zasiadał we władzach Ligi Morskiej i Kolonialnej (LMiK) w charakterze członka Rady Głównej oraz wiceprezesa lubelskiego zarządu.

W ostatnich latach życia Smólski był ciężko chory, od 1935 roku cierpiał na schorzenie nerek i dwunastnicy. Zmarł 2 lutego 1938 roku w Warszawie. Został pochowany trzy dni później na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie (kwatery 257a-2-8/9). W uroczystościach pogrzebowych uczestniczyli przedstawiciele ruchu chadeckiego, LMiK, korporacji „Corabia”, a także warszawscy i lubelscy prawnicy. Ministerstwo Sprawiedliwości reprezentował dyrektor Biura Personalnego Mieczysław Siewierski. Mowę pożegnalną wygłosił Julian Borkowski, były prezes Rady Notarialnej w Lublinie. Wspominał go następująco: „Stefan Smólski był człowiekiem mocnym w swych przekonaniach, a zdecydowanym i wytrwałym w wykonaniu powierzonych decyzji; żył i pracował nie dla siebie tylko, lecz przede wszystkim dla bliźnich, dla społeczeństwa (...) posiadał przedziwny

---

³⁴ B. Krzywobłocka, op. cit., s. 161–170, 295–311. Zob. również: H. Przybylski, *Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Robotnicza w latach 1926–1937*, PWN, Warszawa 1980; J. Majchrowski, *Stronnictwo Pracy – działalność polityczna i koncepcje programowe 1937–1945*, PWN, Kraków 1979.

dar bardzo trzeźwego sądu o ludziach i zjawiskach życiowych i zdobył głęboką mądrość, którą czerpał nie tyle z wiedzy książkowej, ile ze znajomości życia, natury ludzkiej i wielkiej wiary w słuszność tych zasad”³⁵.

Żoną Smólskiego była Maria (zm. 1956), nie mieli dzieci. Na nagrobku Smólskiego zostało wyryte następujące pożegnanie od żony: „Odszedłeś w zaświaty... I z Twoim odejściem zamarło życie i świat cały dla mnie. Odszedłeś za wcześnie... Osierocona żona”. W 1938 roku lubelska Izba Notarialna, dla uczczenia pamięci byłego ministra, ufundowała samolot sanitarny dla armii polskiej nazwany jego imieniem³⁶. W 2022 roku grób Smólskiego został odrestaurowany. Projekt został realizowany przez Fundację Stare Powązki we współpracy z Kancelarią Prezesa Rady Ministrów.

Mateusz Ratyński

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta notariusza Stefana Smólskiego w Lublinie, sygn. 1-53

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Wacław Bitner, *Dramat Drugiej Rzeczypospolitej*, sygn. akc. 52/76

Źródła drukowane

Bobrzyński Michał, Kasznica Stanisław, Smólski Stefan, *Projekt reorganizacji administracji państwowej*, [w:] Władysław Leopold Jaworski, *Projekt konstytucji*, Skład główny w Księgarni Leona Frommerra, Kraków 1928.

Kalendarz informator sądowy na 1938 rok, Drukarnia Piotr Pyz i S-ka, Warszawa 1938.

---

³⁵ *Śp. Stefan Smólski*, „Kurier Warszawski” 1938, nr 34, s. 10 i nr 36, s. 22; *Stefan Smólski*, „Przegląd Notarialny” 1938, nr 3–4, s. 2; *Kalendarz informator sądowy na 1938 rok*, Warszawa 1938, s. 143.

³⁶ SAMOLOT: SP-BFN „Stefan Smólski”, „Przegląd Notarialny” 1938, nr 23–24, s. 5.

- Kalendarz sądowy na rok 1927*, Drukarnia Kooperatywy Pracowni Drukarskich, Warszawa 1927.
- Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, pod red. H. Mościckiego, W. Dzwonkowskiego, Wydawnictwo Lucjan Żłotnicki, Warszawa 1928.
- Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów, cz. 1, Lata 1917–1939*, red. S. Stępień, PWIN, Przemysł 1998.
- Protokoły rządów Wincentego Witosa, t. 2, Rządy centroprawicy (1923 i 1926)*, red. nauk. J. Gmitruk i M. Ratyński, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2023.
- Rzepeccy Tadeusz i Witold, *Sejm i Senat 1922–1927*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, Poznań 1923.
- Stenogramy Senatu RP z I kadencji z lat 1922–1925.
- Zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku*, Drukarnia Polska w Winnicy, Winnica 1917.

Wspomnienia

- Barlicki Norbert, *Wybór przemówień i artykułów z lat 1918–1939*, wybór, wstęp i przypisy J. Tomicki, Książka i Wiedza, Warszawa 1964.
- Dąbski Jan, *Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*, wstęp J. Gmitruk i M. Ratyński, opracowanie i przypisy M. Ratyński, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2021.
- Grabski Władysław, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, oprac. M.M. Drozdowski, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Warszawa–Rzeszów 2003.
- Popiel Karol, *Wspomnienia polityczne*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1983
- Pragier Adam, *Czas przeszły dokonany*, t. 3, wstęp i oprac. Andrzej Friszke, Ewa Pejaś, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2018.
- Rataj Maciej, *Pamiętniki 1918–1927*, t. 2, wstęp i oprac. M. Ratyński, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2021.
- Thugutt Stanisław, *Autobiografia*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1984.
- Witos Wincenty, *Dzieła wybrane*, t. 2–3, oprac. E. Karczewski, J.R. Szaflik, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa–Wierchosławice 2024.

Prasa

- „Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego” 1920.
„Głos Narodu” 1923–1925.
„Głos Pracy” 1924.
„Kurier Warszawski” 1938.
„Przegląd Notarialny” 1938.

Opracowania

- Białynia Chołodecki Józef, *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Nakład Redakcji, Lwów 1930.
- Chojnowski Andrzej, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973.
- Garlicki Andrzej, *Przewrót majowy*, Czytelnik, Warszawa 1978.
- Gierowska-Kałuża Joanna, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919–9 września 1920)*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2003.
- Habielski Rafał, *Wolność czy odpowiedzialność? Prasa i polityka w II Rzeczypospolitej*, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2013.
- Korzeniowski Mariusz, *Za Złotą Bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905–1920*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009.
- Krzywobłocka Bożena, *Chadecja 1918–1937*, Książka i Wiedza, Warszawa 1974.
- Majchrowski Jacek, *Stronnictwo Pracy – działalność polityczna i koncepcje programowe 1937–1945*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Uniwersytet Jagielloński, Kraków–Warszawa 1979.
- Materski Wojciech, *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918–1939*, Książka i Wiedza, Warszawa 1994.
- Mędrzecki Włodzimierz, *Województwo wołyńskie 1921–1939*, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1988.
- Niemirów, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 7, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, Wł. Walewski, Warszawa 1886.
- Paziewska Elżbieta, *Warszawa i jej Prezydenci*, Wydawnictwo Vipart, Pruszków 2009.
- Piber Andrzej, *Smólski Stefan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Instytut Historii PAN, Warszawa–Kraków, 1999–2000, t. 39/3.

- Podhorski Zygmunt, *Spółeczeństwo polskie na Ukrainie wobec wydarzeń politycznych w Rosji*, „Pamiętnik Kijowski” 1980, t. 4.
- Przybylski Henryk, *Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Robotnicza w latach 1926–1937*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.
- Przygodzki Jacek, *Komisje dla usprawnienia administracji publicznej w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2019.
- Ratyński Mateusz, *Jan Dębski (1889–1976). Polityk kompromisu*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2019.
- Ratyński Mateusz, *Nowodworski Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 2, pod red. R. Łatki, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Ignacego Jana Paderewskiego i Romana Dmowskiego, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2021.
- Ratyński Mateusz, *Stanisław Osiecki (1875–1967). Polityk z pasją*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2020.
- Rędziński Kazimierz, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Ukrainie w latach 1914–1920*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika 14” 2005.
- Smólski Władysław, *Za to groziła śmierć. Polacy z pomocą Żydom w czasie okupacji*, Pax, Warszawa 1981.
- Stosunki polityczne, wojskowe i gospodarcze Rzeczypospolitej Polskiej i Związku Radzieckiego w okresie międzywojennym*, pod red. J. Gmitruka i W. Włodarkiewicza, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Warszawa–Siedlce 2012.
- Szczypiorski Adam, *Od Piotra Drzewieckiego do Stefana Starzyńskiego. Gospodarka komunalna m.st. Warszawy w latach 1915–1939*, Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1968.
- Tabiś Jan, *Polacy na Uniwersytecie Kijowskim 1834–1863*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974.
- Turowski Konstanty, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, t. 1, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1989.
- Urbański Antoni, *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi*, nakład autora, Warszawa 1928.
- Zasztowt Leszek, *Polskie fundusze i stypendia szkolne na obszarach Litwy, Białorusi i Ukrainy w latach 1832–1914*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, nr 32.

Źródła internetowe

Materiały do biografii Władysława Smólskiego, <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/historia-pomocy-smolski-wladyslaw> [dostęp: 14.05.2024].

Materiały do *Polskiego Słownika Biograficzno-Genealogicznego* online, <https://polishgenealogy2.blogspot.com/2020/09/smolski.html> [dostęp: 14.05.2024].

Stefan Smólski, fot. domena publiczna (NAC)

Stefan Smólski (1879–1938). Lawyer, Christian Democrat, Minister from Podolia

Keywords

Stefan Smólski, Christian democracy, parliamentarism, political life of the Second Polish Republic

Abstract

The article presents the life and public activity of Stefan Smólski. Coming from a noble family from Podolia, Smólski was a Christian Democratic politician and lawyer. In the Second Republic, he held the offices of Voivode of Volhynia (1920), Deputy Mayor of Warsaw (1921–1922), Senator (1922–1926), Minister of Social Welfare (1923), Deputy Minister and Minister of the Interior (1924–1925, 1926).

Stefan Smólski (1879–1938). Jurist, Christdemokrat, Minister aus Podolien

Schlüsselwörter

Stefan Smólski, Christdemokratie, Parlamentarismus, politisches Leben der Zweiten Republik Polen

Zusammenfassung

Der Artikel stellt das Leben und die öffentliche Tätigkeit von Stefan Smólski vor. Smólski, der aus einer adligen Familie aus Podolien stammte, war ein christdemokratischer Politiker und Rechtsanwalt. In der Zweiten Republik übte er die Ämter des Woiwoden von Wolyn (1920), des stellvertretenden Bürgermeisters von Warschau (1921–1922), des Senators (1922–1926), des Sozialfürsorgeministers (1923), des stellvertretenden Ministers und des Innenministers (1924–1925, 1926) aus.

Стефан Смульский (1879–1938). Юрист, христианский демократ, министр с Подолья

Ключевые слова

Стефан Смульский, христианская демократия, парламентаризм, политическая жизнь довоенной Польши

Резюме

В настоящей статье описывается жизнь и общественная деятельность Стефана Смольского. Выходец из подольской дворянской семьи, Смольский стал юристом и политиком, представляющим христианско-демократическое течение. В довоенной Польше он занимал должности вольнского воеводы (1920), вице-президента Варшавы (1921–1922), сенатора (1922–1926), министра социального обеспечения (1923), заместителя министра и министра внутренних дел (1924–1925, 1926).